

Filosofie a theologie

Ladislav Hejdánek

◆ fragment | přípravné poznámky, česky, vznik: 7. 8. 1966 ◆ poznámka: přípravné poznámky k článku do Křesťanské revue (a případně do Communio viatorum) - pozn. aut.

◆ fragment | preparatory notes, Czech, origin: 7. 8. 1966

Filosofie a theologie [1966]

Philosophia christiana

6.8. 1966

1.

Vztah filosofie k theologii byl většinou hledán a lokalizován na náboženské rovině. Filosofie se přibližovala theologii, dostávala se s theologií do kontaktu tehdy, kdy vstoupila na náboženskou půdu. Filosofie, která na tuto půdu vstoupila, byla však tím vymezena, specifikována: byla to náboženská filosofie resp. filosofie náboženství. (Religionsphilosophie.) Celá tato struktura musí však být podrobena bedlivému zkoumání a kritickému ohledání. Theologie vznikla původně jako obrana proti filosofii. V čem tkvělo nebezpečí ze strany filosofie? Zajisté nikoli v tom, že by byl ohrožen náboženský charakter vztahu člověka ke světu a k božstvům, jež mu vládnou. Starší filosofové (ještě před Sokratem) sice měli kritický vztah k homérskému pantheonu (např. Xenophanes), ale křesťanství se střetlo s filosofií, s řeckým myšlením mnohem později, v době již helenistické. To byla doba nového pronikání religiozity, často dokonce orientálního rázu, do řeckého a římského povědomí. Zejména však filosofie celou svou strukturou neznamenalala vůbec tak pronikavé popření mýtu, jak se řečtí myslitelé často domnívali. Křesťanské myšlení nečelilo především racionalitě řecké filosofie (neboť theologie znamená důvěru v rozum a v možnost racionální formulace, vůbec důvěru v promyšlenou formulační práci), nýbrž proti filosofii jako zbraní a exponentu mytické životní orientace antického člověka. Theologie tedy vznikla na obranu proti mýtu a proti náboženství, kterému filosofie sloužila jako racionální zbraň; theologie se stala racionální zbraní jiné orientace, která byla až příkře a polemicky zahrocena proti myticko-religiózní orientaci tehdejších lidí. Zatímco filosofie byla reflexí životní orientace a praxe člověka, který si ke světu vybudoval vztah na rovině myticko-religiózní, theologie se stala pokusem o reflexi zcela jiné, odlišné, v tehdejší antickém světě docela nové životní orientace, kterou můžeme nazvat orientací víry.

2.

Odtud je zřejmé, že každá filosofie náboženství (Religionsphilosophie) je vlastně stále reflexí náboženského, religiózního vztahu člověka ke světu, a že se v tom smyslu musí eo ipso stavět proti nejvlastnější orientaci člověka-křesťana, a měla by tedy být v rozporu s theologií. Ovšem vzhledem k tomu, že došlo poměrně brzy k hlubokému nepochopení celé této situace a že theologie se via facti stala svého druhu náboženskou filosofií, že převzala základní strukturu antické filosofické theologie a pracovala s jejími pojmy, vypadá teď situace natolik odlišně, že to musí vzbudit naši mimořádnou pozornost. Povědomí, že víra je protikladem religiozity, upadlo natolik v zapomenutí, že skutečné myšlení víry (reflexe víry) nebylo vlastně po dlouhou dobu propracováno o nic víc a dál, než jak se to stalo bez filosofického resp. vůbec

racionálního aparátu již v prorocké tradici; ba je možno říci, že mnohé z toho, co už v této tradici vypracováno bylo, bylo často dodatečně komoleno, přeznačováno a ponáboženšťováno. Theologie se (nejenom svým jménem) tak nerozlučně spojila s religiozitou a s ústředními náboženskými pojmy a pojmovými strukturami, že dnes stojí před obrovským úkolem nového, kritického až tvrdě sebeočistného prověření svých nejzákladnějších principů. A v této situaci se současně objevuje nový duch ve filosofii, který má neobyčejné pochopení pro celou tuto svízelnou záležitost a pokouší se problémy zdolat vlastními prostředky, které za poslední dvě tisíciletí doznaly značných změn.

3.

7.8. 1966

Proto je nutno zkoumat vztah filosofie a theologie zcela odlišně, než jak se to doposud většinou dělo. Theologie není samostatné vědecká disciplína (ani filosofická, pochopitelně), která by měla svůj vlastní předmět, totiž Boha a božské věci. Theologie je svou podstatou křesťanskou theologií – anebo není vůbec theologií. Proto musí být otázka vztahu mezi theologií a filosofií postavena tak, že musí vycházet ze vztahu filosofie ke křesťanství. Theologie však – jak už k tomu vedl faktický dějinný vývoj – zakládá svůj podstatný vztah ke křesťanství tak, že zahrnuje do křesťanství i náboženskost a náboženství. Filosofie se distancuje (může distancovat) od náboženství a náboženskosti. Nemusí tím přerušovat a narušovat svůj možný podstatný vztah ke křesťanství. Co však je podstatou křesťanství, chceme-li odhlížet od náboženskosti? A tady se ukazuje nová možnost: filosofie se může podstatně vztahovat ke křesťanství tak, že se stane reflexí víry. Víra jakožto opouštění toho, co je dáno, a vykračování k novému představuje životní orientaci, zcela opačně zaměřenou, než je orientace mytická a náboženská. Ovšem také theologie bude samu sebe chápat jako reflexi víry. V čem tedy je odlišnost těchto dvou typů reflexe? Vztah mezi filosofií a theologií je nutno zkoumat právě na této rovině.

Filosofie a theologie

1.

Víra znamená vycházení, ustavičné překračování toho, čeho bylo dosaženo, ustavičnou proměnu věcí kolem i proměnu vlastních pozic. Vždy znovu je třeba prohlašovat, že všemu starému byl učiněn konec a že všechno je učiněno novým. Tento princip, zásada či lépe základní, až elementární struktura celého životního zaměření musí mít své důsledky i pro oblast myšlení. V reflexi to znamená důsledné dějinné myšlení. To jest: theologie jako pokus o prosazení víry jako principu životní orientace i v myšlenkovém světě, založeném na principech docela jiných, tj. na tradici řecké metafysiky. Theologie si musí používat filosofických struktur, ale musí je také ohýbat a lámat. To však není trvalá, trvajících, věčná situace, neměnný vztah obou. Tento vztah má v každé době

nějaké vyústění, které je (má být) vždy znovu překračováno. Vztah filosofie a theologie je nutně dějinně proměnlivý. To platí i pro platformu jejich kontaktu. Dnešní situace musí navazovat, ale musí být i novým pochopením. V nové situaci se musí realizovat nový vztah mezi oběma disciplínami.

2.

V novější době si filosofie stále více uvědomuje, že anthropologii nelze budovat v rámci nezměněné filosofie jako jednu z jejích (zanedbávaných) disciplín, ale že je třeba filosoficky pojmout nově člověka tak, že bude nově pojata celá skutečnost, celý svět. Theologie znamená rovněž pojetí skutečnosti v perspektivě „božího slova“. Jestliže je třeba respektovat distanci, jakou theologie buduje mezi sebou a mezi religiozitou, tedy respektovat odlišnost víry a náboženství, pak to má své důsledky i pro pojem „božství“ a „Boha“. Co je možno ještě držet a co je nutno držet? Jestliže ke křesťanské tradici patří, že Bůh může být pochopen jenom jako člověk, tj. v inkarnaci, pak to znamená cosi velmi blízkého modernímu filosofickému uchopení člověka jako ne-předmětu, nedanosti, ne-věci.

3.

Filosofie ve vztahu ke křesťanství a k víře musí projít hlubokou proměnou. Nejde už o to, co se tradičně nazývalo „Religionsphilosophie“; filosofie přestává být ve svém vztahu ke křesťanství „filosofií náboženství“, ale podílí se aktivně na rozlišení křesťanské víry od religiózních prvků. Filosofie tedy v tomto smyslu už není reflexí náboženství resp. náboženské aktivity, ale reflexí víry. To s sebou nese rovněž nutnost odlišného přístupu: víra není filosofickým principem, elementem filosofické výstavby, ale ani filosofii čímsi vnějším. Víra je základní struktura lidského pobytu na světě, je to životní orientace, která se specifickým způsobem prosazuje i v myšlení.

4.

Reflexe víry nemá původně filosofický charakter; polemicky je obrácena proti mythologii, tj. reflexi mythu. Filosofie však při vši své polemické zahrocenosti proti některým prvkům mythu a mythologie ve skutečnosti pokračuje v základní linii mythologické. Tato základní linie je nejpatrnější v navazování platonského pojetí světa idejí na mythologický svět pravzorů, archetypů, ale dá se vysledovat i jinde.